

ԿԵՆՍԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՊԱՍՏԱԼԱՅ

Եղբայրս (*) 1623 տարւոյն յունիս 19 Թուականին ծնաւ Վլերմոնի մէջ Զօրս անուներ Ստեփան էր (որդի Փաստաւրայ) որ գահերէց էր մարտաւան մէջ իսկ մօրս անունը Նիթուանէթ Երբ որ եղբայրս խօսիլ կարենալու հասակը մտաւ մի հազուագիւտ մարի ցոյցեր տուաւ, իրեն փորք պատառ խաններով, զորս պատշաճ ժամանակին կը խօսէր և մանաւանդ այն աւանդ հարցումներով, զորս կրնէր իրերու բնութեան վրայ, որոնց վրայ աւան մարդ կը հիանար ։

Սյս սկզբնատարութիւնը, որ գեղեցիկ յոյսեր կուտար, իրականութիւն էր, վասն զի նա իրեն հասակին աճման համեմատութեամբ օր քան զօր իւր ճարտարմտութեան ահմանը կ'ընդարձակէր, այնպէս որ իրեն հասակը նշարածէն աւելի բարձր և նշանաւոր էր ։

Մայրս՝ 1626ին մեռած էր, երբ եղբայրս արդէն երեք տարեկան էր, և հաջորդ՝ մինակ մնալով քնտանեաց խնամքը բոլորը իւր վրայ առաւ ։

Մանաւանդ իւր մի հատիկ սղոյ դաւակին, որուն բնատուր յատկութիւնները և մանաւանդ անոր շնաշխարհիկ մտայն նորանըլան ցոյցերը հօրս սրտին մէջ այնպիսի եռանդ մը բարդեցին, որ անոր կրթութեան համար ուրիշ դատարարակ մը չկրնարով որոշել ։

Անձամբ անոր կրթութիւն տալու պաշտօնը յանձն առաւ ։

Երբ այնպէս ըրաւ, եղբայրս այլ եւս ոչ մի վարժարան մտաւ ։

Ե ոչ վարժարան մը ունեցաւ բայց ի հօրմէս ։

1631 Թուականին հայրս՝ Փարիզ գնալով զմեզ տարաւ իւր հետ և այն տեղ իւր բնակութիւնը հաստատեց ։

(*) Պատշաճ կենսագրութիւնը գրուած է իւր քրոջ մեռաւի, յի է տիկին Գերիէ ։

Սյս տեղափոխութենէն եղբայրս մեծ օգուտ քաղեց այն նպատակին համար զոր հայրս ունէր իրեն կրթութեան մասին, որովհետեւ յայտնի բան մ'էր որ եղբայրս չէ պիտի կրնար վայելել մի և նոյն խնամքը գիւղի մը մէջ, ուր իւր հոգացողութիւնք և շարունակ իրեն մօտը յաճախող ընկերութիւնք կրնային չեղել զինքը իւր խորհրդէն ։

Մինչեւ Փարիզ մէջ բարոյական ազատ էր, ուր աշխատութեան աւարով ինքզինքը յաջողեցաւ այսքան հանձարիմաց և սիրելի հօր մը առաւած խնամքներն ու կրթութիւնը արգատաւորել ։

Սյս անկան այս կրթութեան համար ըրած հօրս գլխաւոր սկզբունքն էր մանկական կարողութենէն բարձր գործքերով չըզտուեցնել, և ասոր համար անոր լատինական լեզուն չկամեցաւ ուսուցանել ։

Իսկ անոր տարեկան չ'էր զած, որպէս զի աւելի գիւրացել տեսնոր այն լեզուն, Սյս միջոցաւ մէջ անոր ժամանակը անօգուտ չ'անցուցնելու համար հայրս անհաղ չ'եղաւ ։

Այլ անոր բնել կուտար այն ամենը, ինչ բանի որ ընդունակ կը տեսնէր զանիկայ ։

Նոր բոլոր լեզուաց վրայ տեղեկութիւն կուտար և կը ցուցնէր անոր թէ ինչպէս մարդիկ քանի մը կանոններու տակ աճիփոխ են զանոնք բնականութեան մէջ, և թէ այս կանոնները բացառութիւններ ունին, զոր մարդ՝ կրնայ իւր ջանքով իմանալ զանոնք և նշանակել ։

Ե թէ այսպէս մարդիկ գիտած են միջոց առհասարակ աւան լեզուները քաղաքէ քաղաք հասնողով ։

Սյս ընդհանրական գաղափարը յարգարեց անոր միտքը, և անոր քննականական, պատճառները պարզեց ։

Այնպէս որ, երբ նա քերականութիւն ուսանելու սկսաւ, իրեն ամեն ըրած

եին պատճառները գիտէր, աւելի զա-
նոնք կ'ուսանէր, որոնք քաղաքորո-
թեանց կարօտ էին (Վյա գիտութիւն
ներէն յետոյ, հայրս աւելի տառա-
նէր եւս հաղորդեց երգօրս, շատ աւ-
գած անոր կը խօսէր բնութեան ար-
արաց կարգի բազմեցութեանց վրայ
ինչպէս է վառօդը, և ուրիշ բաներ,
զորս ով որ ընենելու ըլլայ, կը զարմու-
նայ բնութեան սրտնչեկաց վրայ, եղ-
բայրս այս ձեռնարկութեանը վրայ
շատ կու բախանար, քայց ամեն բանի
պատճառները կու գէր գիտնալ, և ու-
րովէն տեսնաւ ասանք ամենը իրեն ծանօթ
էին և հայրս բացի 'ի սովորական բա-
նէրէն (որոնք բռնաւած էին արդէն)
ուրիշ բան չէր աւելը պատմել, ուստի
միշտ գեղարհ կը մնար վասն զի նա ու-
նէր զարմանալի մտքի մը յատակութիւ-
նը սխալներ նկատելու համար, և կու
բող է մարդ ըսել որ միշտ և ամեն
բանի մէջ ճշմարտութիւնը միայն ա-
նոր մտաց առարկայն եղաւ, որովհե-
տեա գոհ էր միայն իւր գիտակցու-
թեամբ (Վյապէս նա իւր ժամկու-
թենէն ինչ որ իրեն յայտնի ճշմարիտ
կերեւէր, անոր կը յարէր, այնպէս որ
եթէ մէկը իրեն ժխտ անկումութիւն
մի ընեց՝ և կը խնայ, անձամբ անձին
զայն պրնելու և բռն մը ալ բռնելու
սկսաւ նե՛ ալ զայն թաղ չէր տար մինչ
չեւ գտնէր մէկը որ գիտէր գոհ ընէ և
Վյապէս ընկերութեան մը մէջ աւ-
գանի ասկէ եղած ժամանակներն անանց
մէ մէկը գտնուելով խեցեղէն օգնականը
զարնելով ազնոյ որ մեն ծայն մը հանէ
քայց երբ ձեռք զայն դրին ալ չը հըն-
չեց, նա եղբայրս ուզեց մի և նոյն
ժամանակ անոր՝ պատճառք իմանալ,
և այդ պատճառութիւն աստիճ եղաւ,
որ անիկայ ծայնեալս վրայ ծագելէ գի-
տեք եւս ըրաւ, և ինչպէս արանքովու
գտնեալս հասակին, անոնց վրայ ճառ

մը յօրինելով հոն նշանակեց, որ և իս-
կայն ամենէն ընդունելութիւն գտաւ,
լիքօրս հանձարը՝ երկրաշարժութեան
մէջ մէկ արտաքայ կարգի դիպու-
մով սկսաւ յերեւան ելլել, երբ ասա
ներկաւ տարեկան էր տակաւին և
զոր արժան կը համարիմ ժամանորաւ
պէս յիշատակել հոս:

Հայրս առողջական գիտութեան
հմուտ ըլլալով, այս պատճառ արդի
աստութեան մէջ յաջողակ ունեանց հետ
բարեկամութիւն աւելեր, որոնք շա-
րունակ իրեն մօտ կը գային, քայց ու-
րովհետեւ նա նպատակ ունէր եղբոր
լեզուագիտութիւն աւագանելու
գիտեք որ առողջական (մաթեմատիկ)՝
գիտութիւնը միայն հոգնեցնող աւ-
տու մէ է, ուստի չը կամայաւ որ եղ-
բայրս ծանօթութիւն մը ունենայ այս
գիտութեան վրայ, վարկաւորով որ չըլլայ
թէ լատին և ուրիշ լեզուները ուսանել
լէ զայն գաղտնեցունէ, սրաց մէջ կու գէր
որ կատարելագործուի: Վյապէս նա
այս գիտութեան վերաբերեալ բոլոր
գրքերը անյայտացուց, և անոր ներք
կայալութեանը այս աւանան վրայ իւր
բարեկամներուն հետ անգամ խօսելէն
կը խուսափէր: Քայց այս ամեն գգաւ
շտութիւնները ալ թէ միայն չէին այդ
գիւրք եղբորս հետաքրքրութիւնը, այլ
նաեւ իր գրգռելին, այնպէս որ նա
բարանակ կազալէր հորս որ իրեն մօտ
թէ մաթեմատիկական ուսմանը հաղորդե-
իսկ հայրս կը մերժէր, խոստանալով
որ եթէ ուսանէր լատին և յոյն լեզուս
ներք ուստեղական գիտութիւն ալ իր
անոր վարձատրութիւն կուտայ ցանկէ
անպատճառ:

Ի՞նչ տեսնելով այս ընդգիւնութիւ-
նը հորս խղճէն, որ մը հարցուց անոր
որ ի՞նչ էր այդ աւանանք և թէ քիչ
միջոցաւ մարդիկ անոր վրայ կը խօսէին
կամ կը ձարեւին, հայրս ալ պարզապէս

ընաւ անոր թէ նա՝ ճիշդ ձեւեր չենելու և անոնց ունեցած բոլոր համեմատութիւնները գտնելու միջոց մ'է. և միեւնոյն ժամանակը ուրիշ անգամ անոր վրայ խօսք բանալու ու անոր վերայ խոսելու հրաման չը տուաւ : Ի այց եղբորս միտքը, որ այս սահմանին մէջ չէր կրնար պարփակիլ, երբոր այս փոքրը յայտարարութիւնը լսէ՝ թէ ուսողական գիտութիւնը անվիէպ միջոց մ'է ճշգրիտ ձեւեր նկարելու, սկսաւ իրեն զօտանաց ժամերուն մէջ անձամբ անոր վրայ խորհրդածութիւններ ընել սրահի մը մէջ միայնակ, ուր ինքը կը զօտանուր, կ'առնէր ամուսնի և տախտակներու վրայ ձեւեր կրկնելու շինել. և զայն կատարելու համար միջոցներ փնտռելով. ((Երինակի համար, բոլորովին կըր չըջանակ և եռանկիւն մը. արուն կողմանքը և անկիւնները հաւաւսար են, և ուրիշ ասոնց նման բաներ) :

Եւս ամենը ինքը միայնակ գտնելէն յետոյ, անոնց մէջ ձեւերու համեմատութիւնները կը փնտռէր : Ի այց որովհետեւ հայրս մեծ ջանք ըրած էր ծածկել ամեն բան անկէք, այս պատճառաւ անունները երբեք չէր գիտեր, որով ստիպուեցաւ անձամբ անձին անոնց սահմանները կամ անունները գտնել չըջանակը կը կուէր կը, գիւծը՝ փառալան այսպէս և ուրիշները :

Եւս սահմաններէն դիմի նա ինքն իրեն համար ինդիւններ շինեց և լուծեց. և այսպէս մէկէն դէպի միւսը մը զուելով իրեն հետախուզութիւնը այնքան յառաջ տարաւ, որ Լւբլիգի առաջին գրքին մինչեւ երեսուն երկու երրորդ առաջարկութեան հասաւ : Երբոր այսպէս ասոնց վրայ զգաղած էր, հայրս անոր յատկացեալ սենեակը մտաւ առանց եղբորմէս տեսնուելու և տեսնելով զանկա պատիկ զգաղած երկար ժամանակ այնպէս պառնց տես

նուելու ստիպուեցաւ կենալ : (Երբ չը գիտեր թէ արդեօք մըր աւելի զարմանք եղաւ, որդւոյն հայրը ծեծանքը սրուն դէմ յայտնապէս պատու իրանա զանց կը գտնուէր ինքը, թէ հօրը որդին այս բոլոր գործքերուն մէջ տեսնելը. բայց հօրը զարմանքը աւելի մեծ եղաւ երբ անոր ինչ բանի պարտապիշ հարցունելով, պատասխան տալու թէ Լւբլիգի առաջին գրքին երեսուն երկու երրորդ առաջարկութիւնը կ'առնեմ : Հայրս զայն փնտռելու համար իրեն ըրած դիտաւորութեան և մտածութեան առիթը անորմէ խնդրեց, որուն պատասխանեց նա թէ՝ ուրիշները գտնալովս է որ զանոնք կ'որոնեմ. և յետոյ մի և նոյն հարցումներ ըրաւ հայրս անոնց վրայ, որով եղբայրս քանի մը հատը լուծեց զորս ինքը շինած էր, և վերջապէս յետս գնալով և բոլորակները բացատրելով մինչեւ իւր ըրած սահմաններուն. ու առաւնեւուն եկաւ : Հայրս այս ճարտարաւ մտութեան և կարալութեան վրայ այնքան զարհուրեցաւ որ առանց ալ աւնոր բառ մը արտասանելու թողուց զանկա և Պ. Փայլէօրին մօտ գնաց, որ իւր մտերիմ բարեկամն էր. և ասելէս ևս բաւականին գիտնական մարդ էր : Հոն հասնելուն պէս հայրս իւրը յափշտակուած մարդ մը, անշարժ կայեցաւ. զայս տեսնելով Պ. Փայլէօր եւ մանաւանդ տեսնելով այն արաստալը, որ անոր աչքերէն կը թափէր, աղաչեց որ իրեն տհաճութեան պատճառը անյապաղ իրեն ըսէ : Հայրս անոր պատասխանեց թէ՝ ես կ'արտասանեմ ոչ թէ արտածութեան, այլ սրտիս ուրախութեան : Իսկ քաջ տեղեակ էք արդէն այն հագեալուն և ջանքերուն, զոր իմ աղուս երկրաչափութեան ուսմանքը չուրաքանելու համար ըրի, վախճանով օր

անկա միւս բոլոր ընթերցանութեանց արգելք չըլլայ, սակայն տես ահա իրեն ըրածը: Ասոր վրայ ցուցուց աւոր՝ բոլոր եղբօրս մօտ գրածները: Արոնց մէջ քանի մի պայմանաւ մարդ կրնար ըսել որ ուսողական գիտութիւնը նա հնարած է: Պ. Փայլէօր ոչ սակաւ զարմացաւ, որքան որ զարմացեր էր հայրս, եւ անոր ըսաւ որ արդարութիւն մը չէր ալ անորմէ այս գիտութիւնը արգելելը, այլ պէտք է իրեն թողուլ, որ այն գիտութեան վերաբերեալ գրքեր կարդայ:

(Հարաւանիք):

Ե.Օ.ԼՏՈՒԹԻՒՆ

Ամեն մարդ ազատութեան սիրահար է. ամեն մարդ ստրկութենէ կը խորշի: Ազատութիւնը ներկայ դարու մէջ մարդկութեան համար մի հրաժանական բառ դարձած է, որ կը յառաջէ եւ կ'ընթանայ յազգէ յազգ. եւ ժողովուրդէ ի ժողովուրդ: Ազատութիւնը մի խրոխտ Օգոստոս կամ Հրաժանարար եղած է, որ աշխարհի մի ծայրէն կը ճակատամարտի մինչեւ միւս ծայրն, եւ իւրաքանչիւր որ պատերազմական աղաղակէն կ'ոստնու եւ զէնք կառնու յանուն ազատութեան: Երբ կը հնչի այս մոգական բառը, երբ կը հնչի այս ճակատագրական փողը, իսկոյն կը տեսնես, որ բռնակալութեան հին պատէշները կը կործանին, հին աւանդութիւնները եւ սովորութիւնները կը ջնջին եւ գողցես բովանդակ անցեալը կ'անհետի: Երբեք ընկերա-

կանութիւնը այնպիսի ճգնաժամ տեսած եւ այնպիսի տագնապ կրած չէ, ինչպէս ազատութիւն ճգնաժամը եւ տագնապը: Ազատութիւնը որ ուրիշ տագնապներէ կը պատրաստուի, ինքն աւմենը կը գերազանցէ, ամենը կը կատարելագործէ, ամենը կ'աւարտէ եւ ամբոխիչ զանգակի (Tocsin) ու թնդանօթի սոսկալի գորդումով նոր թռուկան մի կը բանայ, որոյ տարածութիւնը եւ տեւականութիւնը անհնարին է չափել եւ հաշուել: Եթէ չենք սխալիր, ազատութիւնը մարդկութեան համար կրթական եւ ակնկալեալ փորձութիւն մի կը բերէ: Այսին զի յայտնի է թէ մարդը ինչ կարող է առնել ազատութիւնը, եւ թէ ազատութիւնը ինչ կարող է առնել զմարդ:

Ազատութեան ձայնը լսելով պէտք չէ ցնորքներու մէջ թափառել, այլ պէտք է հասկանալ այս խորհրդաւոր բառի նշանակութիւնը, որ բերանէ ի բերան կը թռչի: Հասերը ազատութիւն կ'որոնեն. բայց ամենը մի եւ նոյն բանը չ'են որոներ եւ մի եւ նոյն նպատակին չ'են դիմեր: Ազատութիւն բառի տակ կ'ամփոփին ոչ միայն տարբեր՝ այլ եւ բոլորովին երկու ներհակ հակացողութիւններ: Ազատութեան զգացումը թէ ընկերական է եւ թէ անտի-ընկերական: Այսին զի ոմանց համար ազատութիւնը մի ազնիւ եւ աւանդ է եւ մի նուիրական խանդ. իսկ ոմանց համար, որչափ ըստ երեւուածին ազատութիւնը եւ աւանդ է, բայց իրականապէս ոչ այլ ինչ է, եթէ ոչ կիրք եսականութեան կամ ինքնասիրութեան: Ոմանց համար ազատութիւնը ամենէն ապահով պաշտպանն է օրինաւորութեան եւ վայելչութեան. իսկ ոմանց համար ոչ այլ ինչ է ազատութիւնը՝ եթէ ոչ անկարգութիւն:

Ազատութեան փափաքելու երկու-